

УДК 001.8:37

Світлана Совгіра,
доктор педагогічних наук, професор
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СВІТОГЛЯДНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

У статті здійснено аналіз світоглядної спрямованості освітньої практики у напрямі формування екологічного світогляду особистості. Висвітлено радикальні зрушення в технології освітнього процесу, в тому числі і його світоглядній спрямованості. Встановлено, що найголовнішим компонентом світоглядної спрямованості освітньої практики є знання. Доведено, що перспективна система розвитку світоглядної позиції особистості має формуватися на основі синтезу традицій та новітніх знань як в галузі екології, так і гуманітарних наук, враховуючи закони природи.

Ключові слова: екологічний світогляд, світоглядна спрямованість, освітня практика.

В статье осуществлен анализ мировоззренческой направленности образовательной практики в направлении формирования экологического мировоззрения личности. Показаны радикальные сдвиги в технологии образовательного процесса, в том числе и его мировоззренческой направленности. Встановлен главный компонент мировоззренческой направленности образовательной практики – знания. Доказано, что перспективная система развития мировоззренческой позиции личности должна формироваться на основе синтеза традиций и новейших знаний как в области экологии, так и гуманитарных наук, учитывая законы природы.

Ключевые слова: экологическое мировоззрение, мировоззренческая направленность, образовательная практика.

The article analyzes the ideological orientation of educational practice in the direction of formation environmental world outlook of a personality. The article describes radical changes in the technology of the educational process, including its ideological orientation. It constitutes that the most important component of the ideological orientation of educational practice is knowledge. It proves that perspective system of the development of world outlook position should be formed on the basis of the synthesis of the traditions and up-to-date knowledge either in an environmental science or humanities, taking into account the laws of the nature.

Key words: environmental outlook, ideological orientation, educational practice.

Оскільки сучасні екологічні проблеми мають чітко виражену світоглядну спрямованість, вони можуть бути успішно розв'язані лише в інтеграції з іншими науками та їх внеском у вирішення цих проблем. Такі знання мають методологічне, світоглядне й фахове значення, а їх основні напрями стосуються таких об'єктів пізнання, як природа й людина в єдності з технологією трансформування в педагогічний процес.

Очевидно, екологічний світогляд особистості формується поступово під впливом природного й суспільного середовища, в ході практичної діяльності індивіда, під впливом ряду виховних педагогічних чинників. Ці умови забезпечуються світоглядною спрямованістю національної освіти. І. Зязюн, В. Кушерець, М. Левіна, О. Сухомлинська, С. Шейко відводять у цьому процесі велику роль освіті і вихованню та визнають, що глобальна криза сучасної цивілізації є, насамперед, кризою світогляду.

Фундаментальні основи для розгляду світоглядної спрямованості освітньої практики закладено в працях А. Захлебного, І. Зверева, О. Кудрявцевої, Є. Сластьоніної, І. Суравегіної, В. Червонецького. Автори вказують на те, що насправді маємо справу з глибинною загальноцивілізаційною кризою освіти і культури, пошук виходу з якої вимагає теоретико-методологічного аналізу світоглядних позицій та основ освітньої практики. Саме на вивчення зазначених аспектів даної проблеми спрямовано наше дослідження.

Дослідницька концепція низки науковців (Л. Корміна, Г. Пустовіт, А. Степанюк та ін.) зумовлює визнання найголовнішим компонентом світоглядної спрямованості освітньої практики – знання. Подібну думку можна прослідкувати і в дисертаційному дослідженні В. Кушерець «Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект)» (2003). Автор вдається до розгляду знань у світлі вчення В. Вернадського про ноосферу. Цим самим визнаючи існування проблеми відносин людини й природи, відповідно робить висновок про те, що виживання людства на планеті можливе завдяки кардинальним змінам «в галузі цільових настанов, розвитку науки, технології, державної і регіональної політики, а також і нової орієнтації вектора суспільної свідомості. При цьому йдеться про формування у людей нового світорозуміння та нового світогляду, при якому головною цінністю було б досягнення гармонійного розвитку природи і суспільства» [4, с. 170].

А. Степанюк у дисертації «Методологічні та теоретичні основи формування цілісності знань школярів про живу природу» (1999) розглядає формування знань, понять, світоглядних ідей, уявлень. Відповідно автор робить висновок, що «тепер коли людина внаслідок свого інтелектуального розвитку відійшла від своїх природних основ, вона повинна докласти максимум зусиль на раціональне пізнання цих законів і скеровувати свою поведінку відповідно до них. Це потрібно для відновлення органічного зв'язку людини з природою, відродження духовно-чуттєвого пізнання, розширення рівня світосприйняття» [9, с. 35].

Визначаючи існування проблеми формування світоглядних знань в педагогічній теорії і практиці, Л. Корміна у дисертаційному дослідженні «Формування світоглядних знань підлітків у процесі навчально-пізнавальної діяльності» (1998) побічно зачіпає проблему світоглядної спрямованості освітньої практики, зокрема екологічного світогляду, вважаючи, що він містить «знання або вчення про світ, природу, суспільство, людину та різноманітні взаємовідносини між ними» [3, с. 16].

Отже, у наукових працях, присвячених проблемі відносин людини й природи, відсутнє узгоджене поєднання різних підходів до розгляду світоглядної спрямованості освітньої практики саме цього напрямку дослідження.

У процесі дослідження світоглядної спрямованості освітньої практики, зокрема формування екологічного світогляду, вирішуються й інші завдання. Як зазначає В. Ломакович, «...на тлі економічних та соціально-політичних негараздів в Україні екологічні проблеми витіснено на задній план. Одним із показників духовного занепаду нашого суспільства є поступове звикання до екологічної небезпеки, байдужість та безвідповідальність до стану довкілля» [5, с. 1].

У національній доповіді України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі (2003) сказано, що «...екологічна криза змусила визнати нову еколого-духовну парадигму – екологічну і водночас культурну систему цінностей, понять і сприймань, що формує нове бачення реальності, засноване на гармонізації взаємин людини, суспільства і Природи. Екологічна парадигма дала, у свою чергу, поштовх процесові формування сучасної філософії життя – ноосферогенезу, тобто розумному, цілковито взаємоприйнятному співіснуванню людини і природи. Єдність фізичного (біологічного) і духовного життя – це об'єктивний закон космічної Гармонії. Порушення його призводить до екологічної і соціальної кризи» [6, с. 85].

Тому в Україні формування екологічного світогляду в освітній практиці орієнтується на принципи збалансованого розвитку (збалансовані економіка, природа та суспільні відносини) і розглядається як найважливіша задача розвитку нашої країни, що передбачає: звернення до першопричин, боротьбу із наслідками, вибір виважених рішень, оцінку впливу на навколишнє середовище, створення механізму доступу громадськості до повної і всебічної екологічно значущої інформації і на цій основі надання позитивного характеру впливу громадськості на процеси прийняття рішень, що мають екологічне значення, інвестиції в наше майбутнє.

У межах концепції збалансованого розвитку екологічна світоглядна позиція педагогічних працівників враховує інтереси сучасного і майбутнього поколінь, природні можливості країни щодо вирішення демографічних і технологічних проблем, а також можливості міжнародного співробітництва у цьому напрямі та передбачає

екоцентричний (протилежний антропоцентричному) варіант забезпечення життєвих потреб суспільства і покращення якості життя, при якому серед основних проблем людства домінантною стає екологічна безпека планети, гарантоване збереження біосфери у стабільному стані, споживання природних ресурсів без перевищення межі їх відновлення [11, с. 377–394].

Із об'єктивним розумінням сучасних екологічних негараздів та пов'язаних з їх вирішенням проблем формування екологічного світогляду майбутніх учителів у процесі екологічної освіти й виховання (Г. Білявський, О. Головка, І. Костицька, Т. Нінова, Г. Пустовіт, А. Федорук, С. Шмалей) філософських, психолого-педагогічних і екологічних тенденцій розв'язання екологічних проблем глобального масштабу (В. Вернадський, В. Крисаченко, А. Маслоу) виокремлюється поняття екологізації як процес формування екологічної світоглядної позиції, нової філософії життя, типу мислення та взаємовідносин у системі «біосфера – людина – техносфера». Екологізація освіти, що має на меті переорієнтацію світогляду в процесі навчання з антропоцентричного на екоцентричний, приводить до формування екологічного світогляду, народження нової екологічної культури, на формування якої спрямовується освіта в навчальних закладах шляхом уведення в навчальні програми спеціальних дисциплін екологічного спрямування, наповнення інших дисциплін матеріалом екологічного змісту. Тобто, відбувається наповнення її сучасним екологічним змістом та відповідною спрямованістю думок і помислів. У Екологічній енциклопедії вказано на особливість екологізації освіти, яка «...має забезпечити екологічно відповідальну поведінку протягом усього життя, вироблення цілого, міждисциплінарного підходу в процесі навчання і пізнання, необхідних для вирішення сучасних життєво важливих локальних, регіональних та глобальних проблем і руху до екобезпечного майбутнього» [2, с. 307].

З цим органічно пов'язані екологічне виховання та цілеспрямоване формування екологічного світогляду як надзвичайно важливої нині площини та форми світоглядних переконань. Проте, як зазначає Е. Семенюк, «духовним світом людей суть проблеми не вичерпується – необхідна не лише певна спрямованість думок і прагнень, а й практична діяльність із втілення цих думок і проектів у життя. Отже, на порядку денному сучасного етапу діяльності людства стоїть екологізація соціальної практики в усіх її можливих проявах» [7, с. 80].

Науковці (Г. Білецька, С. Гончаренко, А. Захлебний, І. Зверев, В. Ільченко, О. Король, Е. Кудрявцева, О. Лабенко, С. Лебедь, Г. Марочко, О. Мащенко, Н. Негруца, І. Суравегіна) вивчали питання інтеграції екологічних знань у різних дисциплінах та посилення ролі екологічної домінанти у навчально-виховному процесі, що неминуче пов'язано з перебудовою методичних та технологічних аспектів навчального процесу в напрямі орієнтації на загальнолюдські й національні цінності; наукові знання про природу, суспільство, творче та критичне мислення, практичну

спрямованість способів діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідну поведінку, якими має оволодіти студент у процесі навчання.

Як бачимо, відбуваються радикальні зрушення в технології освітнього процесу, в тому числі і його світоглядній спрямованості. Л. Фесенкова зазначає: «це завдання є досить грандіозним, що здається нереальним. Але стимулом його вирішення залишається одне: альтернативи немає. Або його вирішення, або загибель цивілізації в екологічній катастрофі» [10, с. 108]. Звідси можна зробити висновок, що гармонізація взаємодії людства з навколишнім світом можлива на шляху цілеспрямованих педагогічних зусиль і є відповідною реакцією суспільства на негативні прояви антропогенного впливу на навколишнє середовище.

Невід'ємним напрямом освіти ХНІ ст. має бути її випереджувальний характер для того, на думку В. Кушерця, щоб «...вчасно підготувати людей до майбутнього, яке наближається занадто швидко і застає багатьох людей зненацька, викликаючи в них почуття страху й розгубленості. Адже страх перед майбутнім – «футуршок» – одна з найбільш серйозних соціальних проблем сучасності» [4, с. 202].

Таку ознаку світоглядних напрямів освіти визначає Б. Гершунський: «темпи розвитку освіти мають бути випереджувальними щодо темпів прогресу..., оскільки освіта є основою функціонування працівників... упродовж досить тривалого періоду у майбутньому» [1, с. 50].

Ось чому перспективна система розвитку світоглядної позиції майбутніх педагогів має формуватися на основі синтезу традицій та новітніх знань як в галузі екології, так і гуманітарних наук, враховуючи закони природи. Таке поєднання предметного та соціального змісту В. Сластьонін, М. Руденко називають «технологією контекстного навчання» [8, с. 8].

Отже, на сучасному переломному етапі розвитку людства проблема формування екологічного світогляду є однією з найважливіших соціальних проблем. Актуальність цієї проблеми в тому, що вона розглядається як стратегічний чинник виживання людства та його подальшого стійкого й безпечного розвитку.

Результати дослідження світоглядної спрямованості освітньої практики, зокрема у напрямі формування екологічного світогляду особистості, дали можливість виокремити подальші перспективи дослідження даної проблеми: потребу у комплексному, системному дослідженні цієї проблеми у вищих навчальних закладах; дослідження означеної проблеми в неперервному педагогічному процесі вищих навчальних закладів, відповідне наповнення його екологічним змістом; докладне вивчення можливостей вдосконалення навчально-виховного процесу, посилення його дослідницької спрямованості, урізноманітнення екологічної тематики та поєднання її з світоглядною спрямованістю освітньої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гершунский Б. С. Прогностические методы в педагогике : монография / Борис Семенович Гершунский. – К. : Издательское объединение Вища школа», изд-во при Киевском госуд. ун-те, 1974. – 208 с.
2. Екологічна енциклопедія : у 3 т. / редколегія : А. В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. – Т. 1. : А-Е. – 2006. – 432 с.
3. Корміна Л. І. Формування світоглядних знань підлітків у процесі навчально-пізнавальної діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Корміна Лариса Іванівна. – Луцьк, 1998. – 190 с.
4. Кушерець В. І. Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект) : дис. ... доктора філософ. наук : 09.00.03 / Кушерець Василь Іванович. – К., 2003. – 390 с.
5. Ломакович В. Я. Екологічна освіта учнів навчальних закладів середнього ступеня в Німеччині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. Я. Ломакович. – К., 2004. – 23 с.
6. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі / відп. кер. розробки В. Я. Шевчук. – Київ, 2003. – 128 с.
7. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки : [підр. для студ. вищих навч. закл.] / Е. П. Семенюк, В. П. Мельник. – Львів : Світ, 2006. – 150, [2] с.
8. Слостенин В. А. О современных подходах к подготовке учителя [Електронний ресурс] / В. А. Слостенин, Н. Т. Руденко // Педагогика. – 1997. – № 3. – Режим доступу : http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_1/article2/html.
9. Степанюк А. В. Методологічні та теоретичні основи формування цілісності знань школярів про живу природу : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Степанюк Алла Василівна. – Тернопіль, 1999. – 474 с.
10. Фесенкова Л. В. Некоторые методологические вопросы экологического образования / Л. В. Фесенкова // Наука и образование на пороге III тысячелетия = The Science and Education on the Threshold of the 3rd Millennium : тезисы докладов международного конгресса, (Минск, 3–6 октября 2000 г.) : в 2-х кн., Кн. 2. / Венецианский офис ЮНЕСКО, НАН Беларуси, Мин-во обр-я республики Беларусь. – Минск, 2000. – С. 108–109.
11. 5-та Пан-європейська конференція міністрів Довкілля для Європи: матеріали та документи. – К. : Вид-во Бліц-Принт, 2004. – 541, [1] с.